

Valja, dakle, razlikovati *duh* kao opću imenicu i *Duh* kao kršćanski naziv za treću božansku osobu. Jedna i druga se pojavljuju s raznim pridjevima. Kad je u pitanju opća imenica, onda se i pridjev uza nju piše malim slovom: hrvatski duh, kršćanski duh, nemirni duh, dobri duh, zli duh, sveti duh itd. Uz temeljnu riječ *Duh* kao osobno ime treće božanske osobe i pridjevi se pišu veli-

kim slovom: *Duh Božji, Duh Gospodnji, Duh Kristov, Duh Sveti*. Analogija sa *Sveto pismo* ovdje ne odgovara.

Opširnije o tim pitanjima možete naći u mojoj knjizi *Hrvatsko kršćansko nazivlje* (Split, 2004.).

Mile Mamić

OSVRTI

UZ VELIKI RJEČNIK HRVATSKOGA STANDARDNOGA JEZIKA

Nenadano mi se u pulskoj knjižari našao u rukama Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika.¹ Ljepota knjige i njezin bogat sadržaj otrpve me potaknu da ih postavim na svoj radni stol.

Uz ostale pohvale „Iz recenzije akademika Radoslava Katičića“ ide i ta „da je vrlo brižno prikazan i naglasak. Tako da se može znati kako je naglašen svaki pojedini oblik svake riječi. Naznačen je standardni naglasak, ali ne dogmatski ekskluzivno, nego se pri tome vodi računa i o govornom uzusu naobraženih sredina. Po tome taj rječnik daje važan prinos ortoepskoj normi, koja je, što se naglasaka tiče, do danas ostala razapeta između kanonskoga istočnonovoštokavskog uzorka i kaosa regionalnih razgovornih odstupanja od njega.“²

Višeput pročitah citirani tekst.

U toj je ocjeni, prije svega, potvrdno i poticajno to da se iz pera jednoga od najboljih hrvatskih jezikoslovaca prizna kako danas u hrvatskome standardnom jeziku imamo i standardni naglasak, te da je upravo taj i

takav naglasak zapisan i u Velikome rječniku hrvatskoga standardnog jezika (VRH-u). Ali se u istoj rečenici dodaje da u tom rječniku takav standardni naglasak nije naznačen „dogmatski ekskluzivno, nego se pri tome vodi računa i o govornom uzusu naobraženih sredina“. I to je pohvalno za VRH. No ni slovcem nema spomena gdje je to dogmatski ekskluzivizam. Prepustimo to piscu recenziji

¹ Školska knjiga d.d., Zagreb, 2015.

² Str. VII. navedenog djela.

je jer je i to njegovo. Ali nigdje, u toj doduše kratkoj ocjeni, nema ni spomena o zapadnoj novoštokavštini, ali ima o istočnoj, kojoj se čak dodjeljuje posvetni naziv: kanonski uzorak. A na zapadu, tj. u hrvatskome standardnom jeziku nađen je između ostalog i kaos „regionalnih razgovornih odstupanja“ od tog uzorka. Možda ima i toga, ali je to onda na supstandardnoj razini. A što se tiče standardne i standardizacijske razine, postoje dvije novoštokavštine: zapadna i istočna. One se sastoje od općenovoštokavskih podudarnosti i razlika. S podudarnostima nema poteškoća, ali s razlikama ima. Ako se ikom nameću svoje novoštokavske razlike mjesto njegovih razlika, tu odnosi nisu normalni. Dakle: postoje uistinu odstupanja od istočnog uzorka, ali utoliko i pristupanja zapadnoj novoštokavštini. Sve je to, dakle, i normalno i sustavno. Ali razdoblje sve do šezdesetih godina bilo je u znaku krutih vukovaca, Brabec-Hraste-Živković Gramatike i Pravopisa iz 1960. godine.

No sedamdesetih godina dogodio se zaokret. I priručnici su od kraja sedamdesetih godina, uključivo do ovog najnovijeg VRH-a, ne u jednakoj mjeri, u duhu vraćanja uporabnoj normi na temeljima zapadne novoštokavštine, ispunjavali svoju povijesnu zadaću i u nadodsječnom planu hrvatskoga standardnog i književnog jezika. Hrvatski su zapadnonovoštokavski naglasci uz one Karadžić-Daničićeve izbijali na prva mjesta u tzv. dubletama.³ To je bio početak vraćanja na zapadnu novoštokavštinu kao na zakopano blago.⁴

³ Zovemo ih tzv. dubletama jer dublete postoje u jednome sustavu, a ne između dvaju.

⁴ Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika, Zagreb, 1979., Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika.

I valja poticati i hrabriti sve te priručnike i one pojedince koji su od samih početaka izgradnje Karadžić-Daničićeva monolita prinosili svoje glasove osvješćivanju zapadne novoštokavštine.

I treba napokon spoznati i prihvatiti spoznaje:

- da dosad u novoštokavskome kompleksu postoje dvije popisane i opisane, pa onda i propisane novoštokavštine: zapadna i istočna;
- da su one ishod različitih geneza, sustava i normi (spontanih, uporabnih i propisanih);
- da su te dvije novoštokavštine rezultat apstraktne novoštokavizacije kao idealnog pravila prenošenja naglasaka i konkretne novoštokavizacije kao primjene toga općeg pravila na različite idiome iz monotonijskoga dvonaglasnog razdoblja;
- da otuda slijede novoštokavske naglasne podudarnosti i različitosti;
- da su obje te sastavnice sustavotvorne i dane u neponovljivome suodnosu u zapadnoj i istočnoj novoštokavštini;
- da je sve to u nama u obliku reprezentacija kao mentalnih struktura⁵ i kao odslik jezgre distinktivne mase glasa;
- da je svaki naglasak drugog sustava rijetko stilem, a najčešće pogriješka;
- da hrvatski standardni jezik nema naglasne norme bez zapadnog dijalekta i istosmjernosti drugih hrvatskih idioma do zapadnonovoštokavskih naglasnih konačnica;
- da u uvjetima naše tronarječnosti treba očekivati opće inovacije i konvergentnu osmotsku evoluciju hrvatskoga standardnog i književnog jezika.

⁵ Matasović, Ranko, 1997., Kratka poredbeno-povijesna gramatika latinskoga jezika, Matica Hrvatska, Zagreb, str. 45.

No vratimo se VRH-u, tj. Velikom rječniku hrvatskoga standardnog jezika. Već na XI. stranici čeka nas odjeljak O naglasnoj normi. Iz njega citiramo: „Slijedeći razvojne tendencije zapadnoštokavskog naglašavanja, koje vode pojednostavnjivanju i rasterećenju naglasnoga sustava, u izboru se između kodificiranoga i uporabnoga naglasna prednost davala hrvatskoj zapadnoštokavskoj uporabnoj normi.“ (...) „Pokazalo se da u takvim naglasnim promjenama, u kojima je uporabna norma na prvome mjestu, sudjeluju i govornici sa staroštokavskim, čakavskim i kajkavskim polaznim jezikom, jer je riječ o konvergentnom razvoju govornika više različitih govornih područja odnosno o prozodijskoj evoluciji hrvatskoga književnog jezika bez voluntarizma koji bi rušio same temelje sustava.“

Kakvo ozračje vedrine! I življenja s jezičnim iskustvom brojnih desetljeća! Već u drugom pasusu zapadnoštokavsko naglašavanje smatra se samosvojnim sustavom. U njemu je sigurno, kako povezuje i VRH i zapadnonovoštokavsko naglašavanje kao nadodsječni plan zapadnog dijalekta. Eto, tomu pristupamo, a da pritom ne odstupamo od istočnonovoštokavskoga „kanonskog uzorka“, nego tek od onoga što nije u novoštokavskim podudarnostima, već obilježava samo istočnu novoštokavštinu, kao npr.: u 1. i 2. osobi množine: *-ímo, -íte: želímo – želíte; zelenímo – zeleníte; -ámo, -áte: čítámo – čítáte, vjenčámo – vjenčáte*; glagolski prilog sadašnji: *držéći, želéći*; infinitivni glagolski likovi: *vúći, povúći; pèći, ispèći*; njihovi glagolski pridjevi radni: *vúkla – vúklo, pèkla – pèklo; povúkla – povúklo; ispèkla – ispèklo*; prilog prošli: *povúkāvši, ispèkāvši*; prezent: *izgòrīm, zažèlīm; zakričīm, pobòjīm (se)*; imenice: *vòće, kòplje, svàdbarina, zagònētká* itd. Svi su ti i takvi likovi, kao *pars pro toto*, likovi druge geneze, sustava i norme. To su sve vu-

kovska i daničićevska naglasna rješenja. Uz njih dakako ide i sam odraz dugoga jata kao trofonemni segment dvosložnog izgovora s uvijek kratkim *e: svijest, dijete, uvijek*. I to je u hrvatskome jeziku, na temelju uporabne norme, preznakovljeno na izvoran ikavski način u jednosložan izgovor s uvijek dugim *e: svijet* prema *svît, dijéte* prema *díte, ùvijèk* prema *ùvik*. Tako se ostvarila jednosložnost na odsječnom i istonaglasnost na nadodsječnom planu, bez obzira na pravopisni slovni lik. Za takav je izgovor odraza dugoga jata zaslužan i Dalibor Brozović, koji je na osnovi uporabne norme proširio broj vokalskih fonema za jedan dvoglas |*tjē*|.⁶

Sve je to pitanje samo odraza dugoga jata, a ikavska je novoštokavština (naziv koji zasad jedva prolazi) znatan dio jezičnog ustrojstva. To ustrojstvo postoji, vraćeno u život iz stanja zakopana blaga. Ono proizlazi iz toga iščezloga |*i*| koje je ostavilo za sobom neizbrisiv trag.

Ikavskom zamjenom jata našli su se u dvonaglasnom monotonijskom sustavu prednovoštokavskoga razdoblja dvoji glagoli na *-it(i)*: oni koji su i prije te zamjene jata imali u infinitivu *-it(i)* s prezentskim nastavcima *-im, -iš ... oblāčīt(i) se i polomīt(i)* i oni koji su ga stekli ikavskom zamjenom jata: *dožīvīt(i), požēlīt(i)*. Stariji su glagoli bili u sustavu i naglasno stabilni, pa su novi glagoli potpali pod njihov utjecaj. Tako je došlo i do naglasnoga izjednačenja u prezentu: *dožīvīt(i) – dožīvīm* kao *oblāčīt(i) – oblāčīm; požēlīt(i) – požēlīm* kao *polomīt(i) – polōmīm*. Novoštokavizacijom tih likova dobili smo: *doživīt(i) – dōživīm* kao *oblāčīt(i) – òblāčīm; zažēlīt(i) – zàželīm* kao *polōmit(i) – pòlomīm*. Standardni su likovi dakako: *doživjeti –*

⁶ Dalibor Brozović, 1972. – 1973., O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog ijekavskog jata, Zagreb, Jezik, br. 3. – 5.

dòživīm kao *obláčiti* (se) – *òbláčīm* (se), a *zažèljeti* – *zàžèljēm* kao *polòmīti* – *pòlòmīm*. Mnogo je takvih glagola. Ista se naglasna pojava zbilja i sa složenim glagolima koji pred *-ati* imaju (s tim da je *a* od jata nakon glasova *č, j, š, ž* i glasovnih skupina *št, žd* s prezen- tom na *-īm, -īš*) kratkouzlazni naglasak na prvome slogu tog oblika: *zatīčati* – *zàtrčīm*, *pobójati se* – *pòbojīm se*, *polèžati* – *pòležīm*, *zavrīštati* – *zàvrīštīm*, *zazújati* – *zàzújīm*, *zazvíždati* – *zàzvíždīm*. Pod utjecaj takvih likova potpale su i glagolske složenice tzv. četvrte vrste: *potrúbīti* – *pòtrúbīm*, *zatrúbīti* – *zàtrúbīm*. Za glagole pak *trēsti*, *túci*, *vúci*, *zēpsi*, vrijedi susljedni razvojni model *vūčī* > *vūc* > *vúc*, standardno *vúci*, a za njihove prefiksalne tvorenice *povūcī* > *povúc* > *povúc* > *pòvúc*, standardno *pòvūci*.

I prestrojavanje među naglasnim jedini- cama kao izraz tendencija autonomnoga raz- voja samoga naglasnog sustava ide ovamo: *vočē* > *vòče*, *kòplje*, *poslanīk* > *poslānik*, *stanovnik* > *stanòvnik*, *svećenik* > *svečēnik*; *čēšalj* > *čēšlja* (ne *čēšlja*), *Pētar* > *Pētra*; GA jd *mēne*, *tēbe*, *sēbe*, *njēga*, DL *mēni*, *tēbi*, *sēbi*, *njēmu*; *dvā*, *trī*, *òba*, *òbadvā*, G *dvājū*, *trijū*, *òbājū*, *òbadvājū*, DLI *dvāma*, *trīma*, *òbāma*, *òbadvāma*. Tako i za ženski rod: *dvīje*, *òbje*, *òbadvīje*: uvijek u kosim padežima s kratkouzlaznim mjesto dugou- zlaznoga naglasaka.

Ukratko: jedna je glasovna inovacija, tj. ikavska zamjena jata izazvala naglasne ino- vacije. Oblična također: infinitiv bez dočet- noga *-i* izazvao je i naglasne različitosti već u prednovoštokavskome razdoblju, pa su se one samo preznakovile novoštokavizacijom. I različito prestrojavanje naglasnica u na- glasnim jedinicama tijekom monotonijskoga sustava uvećalo je broj razlika na novošto- kavskome zapadu i istoku jer su i te razlike samo preznakovljene. Sve je to tek dio prozo- dijske evolucije. Naime, i u novoštokavskome razdoblju ostvarene su različite inovacije,

pa je i to pridonijelo uposebljavanju dvaju naglašavanja: zapadnoga i istočnoga.

Nisam VRH iščitao u cijelosti, ali to za ovu svrhu, mislim, nije ni potrebno. I ne osvrćem se na moguće prijenosne pogriješke ni na pojedine pogriješke, nego iščitavam po sustavnom redu nazočnost zapadnonovoštokavskih naglasnih likova. I nalazim ih u najvećem broju kao i u Na- glasku u hrvatskome književnom jeziku,⁷ u Hrvatskome enciklopedijskom rječniku⁸ i Savjetniku Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje⁹ te u drugim rječnicima nakon 1979. godine.

To se očituje:

1. u prezentu glagolā naglasne jedinice: *doživjeti* – *dòživīm*
2. u prezentu glagolā: *poželjati* – *pòželīm*
3. u prezentu: *potīčati* – *pòtrčīm*
4. u prezentu: *zazvíždati* – *zàzvíždīm*
5. u prezentu: *zatrúbīti* – *zàtrúbīm*
6. u prezentu: *obrītīti* – *òbrstī*
7. u imenica: *čēšalj* – *čēšlja*, *Pētar* – *Pētra*, *kòplje*, *vòče*, *stanòvnik* – *stanovnika*
8. u pridjevā: *sīt* – *sīta* – *sīto*, *kròtak* – *kròtka* – *kròtko*
9. u osobnih zamjenica: GA jd. *mēne*, *tēbe*, *sēbe*, *njēga*, DL jd. *mēni*, *tēbi*, *sēbi*, *njēmu*
10. u glagolskim oblicima: *pòvūci*, *pòvūkla*, *pòvūkāvši*
11. *pēci* – *pēkla*, *pēklo*
12. *ispeci* – *ispekla*, *ispeklo* – *ispekāvši*
13. u brojeva: *dvā*, *trī* G *dvājū*, *trijū*, DLI *dvāma*, *trīma* itd.
14. 1. i 2. osoba množ. prezenta: *žèlīmo*, *žèlīte*, *čītāmo* – *čītāte*.

Sve su točke uglavnom *pars pro toto* svo- jih ubilježeni likova.

⁷ Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2007.

⁸ Novi Liber, Zagreb, 2002.

⁹ Pergamena – Školske novine, Zagreb, 1999.

Iznimno se u VRH-u u glagola prve vrste s dugom osnovom dogodila jedna sustavnija pogrješka: zamjena dugosilaznoga naglasaka dugouzlaznim, a sve je trebalo biti kao u glagola *rāsti*, tj. *rāstao – rāsla*, a ne *trēsla, tūkla, vūkla, zēbla*, nego *trēsla, tūkla, vūkla, zēbla*. Takve bi naglaske rado vidjeli svi zapadni novoštokavci jer je upravo u takvih glagola znatna mjera pankroatizama.

Stječe se i dojam da je u Uvodnim napomenama VRH-a jedna glava pisala O naglasnoj normi, a druga upisivala naglaske slijedom gramatičkih paradigmi nakon natuknica. Inače se, mislim, ne bi dogodilo da se u Uvodnim napomenama promoviraju uz prenesene i metatonirani naglasci, primjerice G množ. u obrascu: *brežūljākā / brēžūljākā*, a da se u gramatičkoj paradigmi iste riječi pojavi samo *brjēžūljākā*. Ovdje je riječ samo o naglasku.

Imenice s nepostojanim *-a* i dugouzlaznim naglaskom na pretposljednem slogu, kao što su *zadātak, poslodāvac, intelektualāc* sve, baš sve mogu imati oblične dublete u G množ.: *zadātākā / zādātākā, poslodāvācā / poslōdāvācā, intelektualācā / intelektūālācā*. Ako takve imenice imaju prilagođen naglasak (*zadātākā > zādātākā*), njega slijede dvije zanaglasne dužine; imaju li preneseni naglasak (*zadātākā > zādātākā*), slijede ga tri zanaglasne dužine (od kojih se prva ne mora ostvariti).

Tako se naglasno ponašaju i imenice srednjeg roda s dugouzlaznim naglaskom pred završetkom *-stvo, -štvo*: G mn *iskūstāvā / iskūstāvā, govornīštāvā / govornīštāvā*.

Premda su naglasni likovi poput ovih: *abdikācijskī, abdikācijskā, abdikācijskō* ubilježeni gotovo u svim našim najnovijim rječnicima, tj. s dvije zanaglasne dužine, valjalo bi ipak napustiti u ovom slučaju dužinu položajnog duljenja. Tad bi navedeni likovi glasili i pisali se ovako: *abdikācijskī, abdikācijskā, abdikācijskō*. A to bi valjalo

učiniti iz sljedećih razloga: prvo, pitanje je koliko se likovi s dvije zanaglasne dužine uopće ostvaruju u govoru; drugo, već je Stjepan Ivšić pisao „da o položajnoj dužini odlučuje nastupni slog, jer duljenja nema pred spomenutim skupom (zvonačnik *j, l, lj, m, n, nj, r, v* + suglasnik, S.V.) ako iza njega dolazi duljina; zato imamo npr.: *Bügārče, Bügārka, Bügārčica* prema *Bügārčād, bügarskī; brātīnstvo* prema *brātīnskī; Pōdgājka* prema *Pōdgājčāni* itd.“¹⁰; treće, Ivo Škarić piše: „Prilagodba izgovornih pokreta glasnika u nizu slijedi opće zakonitosti ekonomičnosti energije i vremena u obavljanju svrhovitih radnja. Izgovorni napor ide do komunikacijske isplativosti, tj. do onolikog napora koji je uravnotežen s potrebom za razgovijetnošću.“¹¹ O razgovijetnosti se u našem slučaju, ispusti li se položajno duljenje, dakako ne radi. Stjepan Babić u Tvorbi riječi piše: „Za potpuno pouzdan sud, to pitanje treba još istraživati“.¹²

Sve je, dakle, Velikom rječniku hrvatskog standardnog jezika u znaku zapadne štokavštine, tj. zapadne novoštokavštine. Tako je – ne u jednakoj mjeri – u svim priručnicima od 1979. godine od samoga VRH-a, koji je u tome najiscrpniji.

A sad rjēč-dvije o kanonskome istočno-novoštokavskom uzorku. Zar nije i taj kanonski uzorak regionalan i razgovoran kad ga ne prihvaćaju posve ni Srbi u Srbiji, a odmaknut je i od krajiškog i dubrovačkog poddijalekta, a kamo li ne od zapadne novoštokavštine! I sam je on jedan od triju

¹⁰ Stjepan Ivšić, Prilog za kvantitetu u hrvatskom jeziku. Priredio, napisao predgovor i popratio bilješkama Božidar Finka, Rad JAZU, knjiga 376, Razred za filologiju, str. 10.

¹¹ Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Ivo Škarić, Stjepan Težak, Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2007., str. 96.

¹² Treće, poboljšano izdanje, str. 231.

poddijalekata istočnohercegovačkog dijalekta. O njemu Pavle Ivić, žestok branitelj srpskoga standardnog jezika, piše u Srpskom narodu i njegovu jeziku: „Naš današnji izgovor književnog jezika u proseku odstupa znatno – iako ne svuda podjednako – od norme vukovske akcentuacije. On prema njoj stoji u odnosu umerenog prema radikalnom.“¹³

Isti autor za Karadžićev rječnik iz 1818. kaže: „Vukovo prvo izdanje je u osnovi rečnik govora jednog čoveka.“¹⁴ Zar to onda nije – bar u osnovi – rječnik s naglašavanjem tršićkoga govora?

¹³ Srpska književna zadruga, Beograd, 1971., str. 282.

¹⁴ Navedeno djelo u bilješki 13., str. 283.

U zaključku ovog rada moram ustvrditi da je od jedinica naglasnog inventara prječi sustav sa svotom svojih sustavnih naglasnih jedinica.

Što se pak tiče dogmatske ekskluzivnosti, možda je potrebno reći kako nije isto napisati rječnik i knjigu o naglasku. Za jedno i drugo potrebna je teorija i praksa, ali ne u jednakoj mjeri. U ovom drugom slučaju radi se izravno o tipologiji i sustavu. Pri tom je *sustavna naglasna jedinica* samo jedna riječ (ako se naglasno razlikuje od svih drugih riječi) ili više njih, a nad tom sustavnom jedinicom jest *skup jedinica*, pa opet iznad *podtip*, onda *tip* i konačno *sustav*.

Naš je temelj zapadnonovoštokavski sustav. Kao živa jezična zajednica ništa nikomu ne dugujemo. Imamo sve u jeziku. I sav jezik.

Stjepan Vukušić

TOMO MARETIĆ IZ NOVE, PLANSKOJEZIČNE PERSPEKTIVE

Na redovitoj tribini Zagrebačkoga lingvističkoga kruga u Društvu sveučilišnih nastavnika u Zagrebu održana je 15. ožujka 2016. promocija dviju inačica – hrvatske i esperantske – monografije Velimira Piškorca o jednoj slabo poznatoj ili nepoznatoj, a u svakom slučaju zanemarenoj temi iz velikoga jezikoslovnoga opusa Tome Maretića. Knjige su objavljene pod naslovima:

Velimir Piškorec uz suradnju Sanje Janković: Tomo Maretić na raskrižju filologije i jezične politike, Udruga zagrebačkih esperantista, Zagreb 2015. / Velimir Piškorec kunlabore kun Sanja Janković: Tomo Maretić en interkruciĝo filologio kaj lingva politiko, Unuiĝo de Zagrebaj Eesperantistoj, Zagreb 2015.

Pojava ove monografije zanimljiva je iz nekoliko razloga. Po svojoj užoj, „službenoj“ struci autor nije kroatist nego germanist (završio je studij germanistike i anglistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu), redoviti je profesor na Katedri za njemački jezik i voditelj Poslijediplomskoga doktorskoga studija lingvistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Širokom spektru njegovih znanstvenih interesa – uz dodirno jezikoslovlje s posebnim obzirom na hrvatsko-njemačke/austrijske jezične i kulturne veze, jezičnu biografistiku, interlingvistiku, esperantologiju, ekolingvistiku i dijalektnu geografiju – valja dodati i njegovu iznimnu zauzetost za očuvanje hrvatske dijalektne baštine u književnom stvaralaštvu i u suvremenoj komunikaciji. O tome svjedoči mnoštvo njegovih radova iz bogate bibliografije od 150-ak naslova, poglavito knjige